

תפילת נשים:

1. מודה אני:

ע' לקו"ש¹ (הובא בשלחן מנחם²) מענה הרבי לשאלה אם נשים אומרות מודה אני בקמ"ץ³:
מענה לשאלותיהם ... בשינוי נוסח התפלה לנשים – כמנהג המקום בזה, עכ"ל.
ובהתקשרות⁴: הרגיל בין אנ"ש הוא שהנשים אומרות באותו נוסח כמו הגברים.

2. ברכות השחר:

א. ברכות השחר בכלל:

נראה **מסתימת שו"ע אדה"ז**, שנשים מברכות אותן כאנשים. וע' **שערי הלכה ומנהג**⁵, אגרת
בה כותב הרבי: והרי **בברכות השחר הקפידו נשים**.

❖ **וכן הוא למנהג האשכנזים**, ע' **במ"ב**⁶ שכתב: ומסתימת לשון השו"ע בסימן מ"ו ס"ד,
ובפרט מהלבוש שם ע"ש⁷, משמע דמברכות ברכות השחר כמו אנשים⁸, עכ"ל. **וגם למנהג**
הספרדים, ע' **בהלכה ברורה**⁹ שכתב שנשים חייבות לברך את ברכות השחר (וכן את
ברכות התורה) בשם ומלכות¹⁰. **ובאור לציין**¹¹ כתב שאין חייבות לברכן, אך מותרות

¹ חכ"ד עמ' 410.

² ח"א עמ' כ"א, וכן הוא בשערי הלכה ומנהג ח"א עמ' קי"ח.

³ וכן אם אומרות: שלא עשני שפחה.

⁴ גליון תק"צ עמ' 18, הובא ב'וכל מצותיך אמת' עמ' 41.

⁵ או"ח ח"א עמ' רל"א.

⁶ סי' ע' סק"ב.

⁷ שכתב: ואשה, במקום שלא עשאני אשה, מברכת שעשאני כרצוני, עכ"ל. ויוצא לכאורה שדעת הלבוש ששאר
הברכות, מיהא, מברכות הנשים כגברים.

⁸ וע' במ"ב סי' מ"ו סק"א בסופו, שכתב, לגבי ברכות השחר: כל הברכות האלו הוא משום **דאסור ליהנות מן**
העולם הזה בלי ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלי ברכה, כאילו מעל ... תקנו חכמים ז"ל ברכה על כל דבר
ודבר מהנהגת העולם שהאדם נהנה ממנו, עכ"ל. ועפ"ז הרי נראה פשוט שאין לחלק בין גברים לנשים.

⁹ ח"ג עמ' שני"א.

¹⁰ וכתב שכן משמע משו"ת הגאונים שערי תשובה סי' שמ"ה, ומדברי הטור ורבי דוד אבודרהם ומרן השו"ע
שנשים חייבות בברכות השחר. וחלק בזה על האול"צ שכתב שרק רשאות לברכן. וע"ש שרוצה להוכיח שאין
ברכות אלו נחשבות למצוה שהזמן גרמא, כי הקם לפני אור היום מברך אותן. אך באול"צ כתב טעם אחר, כפי
שנבאר להלן.

¹¹ ח"ב פ"ד ס"א.

לברכן, ובשם ומלכות¹², ושכך היתה דעת הגאון רבי עזרא עטייא ג"כ. וע"ע בספר מגן אבות¹³ – מנהגי הלכה מערב הפנימי¹⁴.

ב. ברכות שלא עשני גוי ושלא עשני עבד: כותב הרבי¹⁵: מענה לשאלותיהם ... בשינוי נוסח התפלה לנשים – כמנהג המקום בזה, עכ"ל.

בפועל, הנשים מברכות **כמו הגברים** שתי ברכות אלו¹⁶.

❖ למנהג הספרדים: הנה"ח¹⁷ מסיק שהנשים יברכו **שלא עשני גויה ושלא עשני שפחה, ללא שם ומלכות**, כיון שברכות אלו - בלשון נקבה¹⁸ - לא הזכירו בש"ס; אך הבא"ח בספרו עוד יוסף חי¹⁹, השו"ת חזון עובדיה²⁰ וההלכה ברורה²¹ בדעה שנשים יברכו **שלא עשני גויה ושלא עשני שפחה בשם ומלכות. למנהג האשכנזים**, יברכו כמו הגברים: שלא עשני גוי ושלא עשני עבד, כמובא באשל אברהם מבוטשאטש²².

ג. ברכת שלא עשני אשה, ברכת שעשני כרצונו: כתוב בשו"ת הגאונים²³ שאשה לא מברכת שלא עשני אשה, אחרת תהיה זו ברכה לבטלה. ובקובץ רז"ש²⁴ איתא: ובכל אופן, לומר שלא עשני אשה²⁵, זהו איסור גמור, מלבד איסור ברכה לבטלה, עוד זאת ברכה על שקר.

כותב אדה"ז בסי' מ"ו²⁶: והנשים נוהגות לברך שעשני כרצונו²⁷, והוא כמו שמצדיק עליו את הדין לרעה²⁸.

¹² שם מובא בהערות שגם לדעת מרן השו"ע שלא יברכו נשים על מ"ע שהזמן גרמא, יוכלו לברך על ברכות השחר (וכ"כ ג"כ בהמשך לגבי ברכות פסוקי דזמרה ולגבי ברכות ק"ש – ע' להלן), כי הן ברכות השבח וההודאה, ולדעתו נשים יכולים לברך על ברכות השבח וההודאה, דהרי כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות, ה"ד, ז"ל: נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים: ברכות הנייה, וברכות מצות, וברכות הודאה, שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו (ע"כ לשון הרמב"ם); והרי אף הנשים מצוות על מצות יראת ד', ולכן ראוי שתברכנה ברכות אלו. וע"ע בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הלכה ברורה ח"ד, סי' ג', עמ' י"ב, שכתב שהיביע אומר ח"ח או"ח סי' ח' האריך לדחות את דברי האור לציון, אך כתב שהמקור של האול"צ הוא שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' רס"ד, שכתב שבברכות השבח אין משום ברכה לבטלה.

¹³ עמ' רח"צ-רצ"ט, שם כתב שגם אשה שאין לה מנהג לברך על מ"ע שהזמן גרמא, תברך על ברכות השבח, כי כל המחלוקת היא בברכת המצות, ולא בברכות שאין מברכין בנוסח של "וצונו".
¹⁴ הכוונה לארץ מרוקו.

¹⁵ כנ"ל לגבי מודה אני - לקו"ש שם, מובא בשלחן מנחם שם, שמציין: לשאלותיהם: אם נשים אומרות מודה אני (בקמץ), ואם אומרות שלא עשני שפחה.

¹⁶ כ"ה בגליון התקשרות הנ"ל שם. וכדעת האשל אברהם מבוטשאטש סימן מ"ו על ס"ד, ושלא כסדור יעב"ץ שכתב שאשה תברך שלא עשני גויה ושלא עשני שפחה.

¹⁷ סי' מ"ו אות מ"ב.

¹⁸ בלשון זכר, ברכות אלו נזכרו במנחות מג, סוף עמ' ב'.

¹⁹ פרשת וישב סע' ט'.

²⁰ ח"א סי' ל"ח עמ' תש"ה בהערה.

²¹ ח"ג עמ' שני"ב.

²² סימן מ"ו, על ס"ד. וכתב הפסקי תשובות עמ' שפ"ד שכך המנהג אצל רוב האשכנזים.

²³ שו"ת הגאונים שערי תשובה סי' שמ"ה, הביאו הרב משה לוי בספר ברכת ה' על הלכות ברכות, ח"ד פ"ד סע' נ"א, עמ' שכ"ה.

²⁴ תשובות הרה"ג הרה"ח הרב זלמן שמעון ז"ל דווארקין, רבה של קהילת ליובאוויטש בשכונת קרון הייטס – עמ' 28.

²⁵ לאשה.

²⁶ סוף ס"ד.

²⁷ ע"פ שו"ע ס"ד.

²⁸ ע"פ הטור בסימן מ"ו (לא מובא בשו"ע הב"י).

אך אדה"ז לא הביא ברכה זו בסדור, ומשמע שאין הנשים מברכות אותה. וכן מובא בספר **שלחן מנחם**²⁹: ובגליון כפר חב"ד³⁰ בשם המשב"ק ר"ד יוניק ע"ה, שמנהג בית הרב **שנשים אין מברכות "שעשני כרצונו"**.

❖ **מנהג הספרדים**: בספר עוד יוסף חי³¹, בכף החיים³², בשו"ת יחווה דעת³³ ובספר הלכה ברורה³⁴, פסקו שנשים מברכות ברוך שעשני כרצונו **בלא הזכרת שם ומלכות**, כי ברכה זו לא מוזכרת לא בתלמוד, ואף לא בדברי הגאונים. **מנהג האשכנזים**: מברכם ברכות אלו **בשם ומלכות**, מסתימת הטור, השו"ע והמ"ב, שלא ציינו לברכם בלי שם ומלכות³⁵.

3. ברכות התורה:

כותב אדה"ז³⁶:

נשים מברכות ברכות התורה, שהרי חייבות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן והיאך לזהר מכל לא תעשה שהן מזהרות בהן כאנשים. והן חייבות בתפלה כמו אנשים, כמו שיתבאר בסימן ק"ו. (ועוד שברכת התורה מברכין קודם **פרשת התמיד**, **ובקריאת פרשת התמיד**³⁷, הן **שוות לאנשים**, שהרי תפלה במקום תמיד תקנוה³⁸).

❖ וכ"פ **השו"ע**⁴⁰, לגבי ברכות התורה: נשים מברכות **ברכות התורה**. **ובביאור הלכה**⁴¹ כתב: הטעם, דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם, ועוד דחייבת לומר **פרשת הקרבנות**, כמו שחייבת בתפלה, א"כ קאי הברכה ע"ז. אך ע' בספר **הלכה ברורה**⁴² **ובשו"ת אוצרות יוסף**⁴³ שבסוף ספר הלכה ברורה, שם כתב שאע"פ שנשים נוהגות לברך את ברכות התורה, הרי אין הן חייבות לברכן⁴⁴.

²⁹ או"ח ח"א עמ' כ"א הערה י"ד.

³⁰ גליון 890 עמ' 43.

³¹ פרשת וישב אות ט'.

³² סי' מ"ו אות מ"א.

³³ ח"ד ס"ד.

³⁴ ח"ג עמ' ש"ג.

³⁵ פסקי תשובות ע' שפ"ה. אך ע' **בלקוטי מהרי"ח** ח"א עמ' ל"ט, שכתב: והנה, אם כי אין למחות בידן, כי כבר נתפשט המנהג לברך, ויש להם על מי שיסמוכו, כיון שהטור והש"ע מביאין מנהגם, והיא נדפסה בכל הסידורין; מ"מ לפענ"ד, **דמהיות טוב, שיאמרו אחר הברכה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד**.

³⁶ סי' מ"ז ס"ו.

³⁷ פרשת פינחס, במדבר כח, א-ח: וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוּ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת-קִרְבָּנֵי לַחֲמֵי לְאִשֵּׁי רֵיחַ נִחֻחַי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לָהּ כְּבָשִׂים בְּנֵי-שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תְּמִיד: אֶת-הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֶּקֶר וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם: וְעִשִּׂיתָ הָאִיפָה סֹלֶת לַמִּנְחָה בְּלוּלָה בְשֶׁמֶן כְּתִית רְבִיעֵת הֶהָיִן: עֹלֹת תְּמִיד תַּעֲשֶׂה בָהֶן סִינֵי לְרֵיחַ נִחֻחַ אִשָּׁה לִיקְנוֹק: וְנִסְכּוֹ רְבִיעֵת הֶהָיִן לְכֶבֶשׂ הָאֶחָד בְּלֻדָּשׁ הַסֶּהָר נִסְךְ שֶׁכֶר לָהּ: וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם כְּמִנְחַת הַבֶּקֶר וְכִנְסָלוֹ תַעֲשֶׂה אִשָּׁה רֵיחַ נִחֻחַ לָהּ: פ

³⁸ ע' שו"ע אדמו"ר סי' פ"ט ס"א וסי' צ"ח ס"ד.

³⁹ וע' לקו"ש ח"ד עמ' 149, שם כותב הרבי: וע"פ הנ"ל, דברכת התורה היא לא מפני חיוב המצוה של תלמוד תורה (כברכת המצות), אלא על עצם הענין דתלמוד תורה, המחייב שיברכו לפניה כו', הרי לכאורה גם לולא שנשים חייבות ללמוד מצות שללהן כו', צריכות הן לברך ברכה"ת לפניה - ע"ש.

⁴⁰ סי' מ"ז ס"ד.

⁴¹ ד"ה נשים.

⁴² ח"ג עמ' ת"ד.

⁴³ סי' כ"א.

⁴⁴ באוצרות יוסף שם מבאר את הענין כדלהלן: הרי איתא בגמרא סוטה כא, א, שאין לנשים זכות של תורה, כי אין מצוות על תלמוד תורה. ויוצא שמה שחייבות ללמוד את ההלכות השייכות להן, אין זה אלא **הכשר מצוה**, ואין מברכים על הכשר מצוה! ובטעם למה נשים מברכות את ברכות התורה, כתב הגר"א שהוא כמו שיכולות לברך

4. פרשת התמיד:

ע' בסע' הקודם, מדברי שו"ע אדה"ז, שנשים חייבות לקרוא את פרשת התמיד⁴⁵.

5. ברכות 'ברוך שאמר' ו'שתבח':

ע"פ מה שהבאנו להלן שנשים פטורות מפסוקי דזמרה לדעת אדה"ז, פשוט שהן פטורות גם מברכות ברוך שאמר ושתבח. אך לשיטתו⁴⁶, יכולות לברך ברכות אלו.

❖ **דעת הפוסקים האשכנזים** כדעת הרמ"א ואדה"ז. **לגבי הפוסקים הספרדים**: דעת הכה"ח⁴⁷, הגר"מ אליהו⁴⁸ **והאור לציון**⁴⁹, שנשים יכולות לברך ברכות אלו⁵⁰. **והברכת ה'**⁵¹ בדעה שנשים שמתפללות תפלת שחרית **צריכות** לומר קודם התפלה פסוקי דזמרה, ולברך ברכת ברוך שאמר וברכת ישתבח⁵². לעומ"ז, דעת **ההלכה ברורה**⁵³ שאסור לאשה מעדות ספרד לברך ברכות אלו בשם ומלכות.

6. פסוקי דזמרה:

ע' בדברי אדה"ז בסוף הפסקה: "קריאת שמע", להלן, שכתב: ואם רצו ... וגם פסוקי דזמרה, הרשות בידם, עכ"ל. והיינו **שנשים פטורות מן הדין מפסוקי דזמרה**.

על מצות עשה שהזמן גרמא, עליהן הן לא מחויבות, כאשר הן מקיימות אותן – כך יכולות לברך על מצות תלמוד תורה, אף אם פטורות ממצוה זו. אלא שטעם זה איננו לשיטת השו"ע הסובר שאין הנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא! וע"ש בסוף השו"ת אחד התירוצים המובאים, ע"פ דברי הגאון רבי יצחק זאב מבריסק בחידושו על הרמב"ם, שכתב בשם אביו רבי חיים מבריסק, שהטעם שנשים מברכות ברכות התורה הוא **לפי שברכות התורה לא נתקנו על מצות תלמוד תורה בלבד, אלא הוא דין מיוחד שהתורה צריכה ברכה, והרי נשים אינן מופקעות מעצם החפצא של נתינת תורה לישראל, ע"כ (ואגב - ע' מה שכתבנו לעיל בהערות, ע"פ לקו"ש ח"ד עמ' 149, ולכאורה הוא אותו ענין). ומסיק שם באוצרות יוסף שנראה ע"פ זה שנשים אינן חייבות לברך את ברכות התורה, אך יכולות לברכן.**

⁴⁵ ודעת הב"י מובאת בסוף סימן מ"ז, בשם האגור: ונשים חייבות בתפלה, ואם כן חייבות גם בקריאת העולה **והקרבת**. וע' פסקי תשובות עמ' תי"ג שלמעשה, נשים לא נהגו לומר פרשיות הקרבנות ואיזהו מקומן (אך כפי שכתבנו בפנים, למנהג חב"ד, נשים אומרות את פרשת התמיד).

⁴⁶ שפסק במספר מקומות שיכולות נשים לברך על מ"ע שהזמן גרמא, בין השאר בהלכות ציצית סי' י"ז ס"ג, בהלכות ספירת העומר סי' תפ"ט ס"ב, בהלכות תקיעת שופר סי' תקפ"ט ס"ב, בהלכות סוכה סי' תר"מ ס"ב – וכשיטת הרמ"א.

⁴⁷ סי' ע' אות א', שכתב: ואם רצו לברך גם שאר הברכות של קריאת שמע, וגם פסוקי דזמרה וברכותיה, הרשות בידם. ר"ז שם. **ועל כן נוהגות הנשים שידועות ללמוד, להתפלל כל סדר התפלה כמו האנשים, אין פחות, מפ' העקידה עדלסוף עלינו לשבח.**

⁴⁸ בספרו **מאמר מרדכי – הלכות לימות החול**, עמ' 174, שכתב: מנהגנו שגם הנשים מברכות בשם ומלכות את ברכות התפלה, לכן יברכו את ברכת 'ברוך שאמר' וברכת 'שתבח' בשם ומלכות, וציון לכה"ח סי' ע'.

⁴⁹ ח"ב פ"ה עמ' מ"ה.

⁵⁰ וע' מה שכתבנו לעיל לגבי ברכות השחר, וכן בהערות שם, בשם האול"צ, שהרי ברכות אלו הן ברכת השבח, ולדעתו נשים יכולות לברכן.

⁵¹ ח"ד פ"ד עמ' של"א.

⁵² אך יש לציין שלשיטת הברכת ה', סיבת ההיתר, מצד העובדה שאיננו מחשיב את ברכות אלו כברכות שהזמן גרמא, כי אין הזמן גורם לאמירתן, אלא התפלה. אך לגבי ברכות ק"ש המוגבלות בזמן, דעתו (שם בעמ' של"ד) שאין באפשרות אשה לברכן בשם ומלכות.

⁵³ ח"ד עמ' ו', וכן בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הספר שם, ס"ג.

❖ כתב **המ"ב**⁵⁴: ופסוקי דזמרה, עיין לעיל בסימן נ"ב בחידושי רע"א, דמוכח שם מדברין **דהעיקר ניתקנו בשביל התפלה**, א"כ **ממילא חייבות**. ובשער הציון שם העיר: והגר"ז כתב להיפך, וצ"ע.

7. קריאת שמע וברכותיה:

ובשו"ע אדמו"ר סי' ע"י⁵⁵:

נשים ועבדים **פטורים מקריאת שמע** מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, שאין מצותה אלא בזמן שכיבה ובזמן קימה, ומכל מקום **נכון הוא ללמדם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון**. וכן פטורין מברכות קריאת שמע שיש להם ג"כ זמן קבוע: של ערב עד נץ החמה, ושל שחר עד ד' שעות, כמו שנתבאר בסי' נ"ח. ומכל מקום **חייבין בזכירת יציאת מצרים**, שהוא מצות עשה שלא הזמן גרמא, שמצותה ביום ובלילה, לפיכך יש להם לברך הברכה שנתקנה על יציאת מצרים שהוא **אמת ויציב**. וכיון שהם חייבים בתפלת י"ח, כמו שיתבאר בסי' ק"י [ק"ו], יש להם ג"כ **לסמוך גאולה לתפלה** (ואם רצו לברך גם שאר ברכות של קריאת שמע, וגם פסוקי דזמרה וברכותיה, הרשות בידם).

❖ גם השו"ע⁵⁶ כתב שנשים **פטורות מק"ש**, מפני שהיא מ"ע שהזמן גרמא, ונכון הוא ללמדם **שיקבלו עליהן עול מלכות שמים**. והוסיף **המ"ב**⁵⁷ שנשים פטורות מק"ש וברכותיה, אך יכולות להמשיך חיוב על עצמן **ולברך** אפילו ברכות ק"ש. וכדעת אדה"ז. וכן בסי' ק"ו⁵⁸ כתב המ"ב: **ונכון ג"כ שיקבלו עליהן עול מלכות שמים, דהיינו שיאמרו עכ"פ שמע ישראל**, כדאיתא בסי' ע', ע"ש עוד. לעו"ז, **בהלכה ברורה**⁵⁹ כתב **שלמנהג הספרדים ועדות המזרח, הנשים אינן רשאיות לברך את ברכות ק"ש בשם ומלכות**. וכפי שראינו לעיל לגבי ברכת ברוך שאמר וברכת ישתבח, אף כאן, לשיטת הכה"ח⁶⁰, הגר"מ אליהו⁶¹ והאור לציון⁶², נשים יכולות לברך ברכות אלו.

8. אמת ויציב:

ע' בדברי אדה"ז בסוף הפסקה: "קריאת שמע", לעיל, **שיש לנשים לברך את ברכת אמת ויציב**, כן חייבות בזכירת יציאת מצרים.

⁵⁴ סי' ע' סק"ב.

⁵⁵ ס"א.

⁵⁶ ריש סי' ע'.

⁵⁷ סי' ע' סוף סק"ב.

⁵⁸ סק"ד.

⁵⁹ עמ' תנ"ו.

⁶⁰ סי' ע' אות א'.

⁶¹ מאמר מרדכי – הלכות לימות החול, עמ' 174, בקשר לבכרת ברוך שאמר וישתבח, אך משמע משם (שהפנה לכה"ח) שה"ה ברכות ק"ש.

⁶² ח"ב עמ' נ"ה, שם, בהערה: נשים פטורות מקריאת שמע, כמבואר בשו"ע בסימן ע' סעיף א'. ואף מברכות קריאת שמע הן פטורות, כיון שזמנם רק עד ד' שעות, וכמ"ש בשו"ע בסימן נ"ח סעיף ו', והוא כמצוות עשה שהזמן גרמן, שנשים פטורות. ומכל מקום רשאיות הנשים לברך ברכות קריאת שמע אם רוצות, משום שברכות השבח מותרות לברך אף במקום שאינן חייבות, וכמו שנתבאר לעיל כו'.

❖ **המ"ב** הביא בסי' ע' כמה דעות לגבי חיוב נשים באמת ויציב, ולא הכריע ביניהן, אך בסי' ק"ו⁶³ כתב: ונכון ג"כ ... ויאמרו ג"כ **ברכת אמת ויציב כדי לסמוך גאולה לתפלה**, כמו שכתב המ"א בסימן ע'. לעו"ז, גם כאן כותב **ההלכה ברורה**⁶⁴ שלמנהג הספרדים ועדות המזרח, אין הנשים רשאות לברך ברכה זו בשם ומלכות, ואע"פ שיש אומרים שנשים חייבות במצות הזכרת יציאת מצרים בכל יום, מכל מקום **יכולות לקיים מצוה זו בהזכרת פסוק "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" וכו' שבפרשת ויאמר**.

9. תפילת שמונה עשרה:

ובשו"ע אדמו"ר סי' ק"ו⁶⁵:

נשים ועבדים, אף על פי שפטורים מקריאת שמע, **חייבים בתפלה**, מפני שהוא **מצות עשה שלא הזמן גרמא**, שזמני התפלה הם מדברי סופרים, ועיקר מצות התפלה היא מן התורה, שנאמר⁶⁶: ולעבדו בכל לבבכם, איזו עבודה שבלב, זו תפלה⁶⁷, אלא שאין לה נוסח ידוע מן התורה ויכול להתפלל בכל נוסח שירצה ובכל עת שירצה, ומשהתפלל פעם אחד ביום או בלילה, יצא ידי חובתו מן התורה⁶⁸.

ועל פי סברא זו, נהגו רוב הנשים שאינן מתפללין י"ח בתמידות, שחר וערב, לפי שאמרות מיד בבקר, סמוך לנטילה, איזה בקשה, ומן התורה יוצאות בזה, ואפשר שאף חכמים לא חייבו יותר⁶⁹.

אבל יש אומרים⁷⁰ **שעיקר מצות תפלה היא מדברי סופרים**, שהם אנשי כנסת הגדולה שתיקנו י"ח ברכות על הסדר, להתפלל אותן שחרית ומנחה חובה, וערבית רשות, ואף על פי שהוא מצות עשה מדברי סופרים שהזמן גרמא, והנשים פטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא, אפילו היא מדברי סופרים, כגון הלל וקידוש הלבנה, אע"כ **חייבו אותן בתפלת שחרית ומנחה, הואיל ותפלה היא בקשת רחמים, וכן עיקר**.

אבל תפלת ערבית, שהוא רשות, אף על פי שעכשיו כבר קבלוהו עליהם כל ישראל לחובה, מכל מקום הנשים לא קבלו עליהם, ורובן אינן מתפללות ערבית במוצאי שבת⁷¹.

❖ **ספרדים: השו"ע**⁷² פסק כשיטת **הרמב"ם** שהתפלה היא מ"ע שלא הזמן גרמא. ועפ"ז יוצא מדברי אדה"ז הנ"ל (לשיטת הרמב"ם) שהנשים יוצאות ידי חובת תפלה, בבקשה אחת ביום⁷³. אמנם ע' **בהלכה ברורה**⁷⁴ שכתב: ולמנהג הספרדים ועדות המזרח שקבלו עליהם הוראות מן השלחן ערוך, אינן חייבות אלא **בתפלת שמונה עשרה אחת ביום**;

⁶³ סק"ד.

⁶⁴ עמ' תנ"ט.

⁶⁵ ס"ב.

⁶⁶ פרשת עקב, דברים יא, יג.

⁶⁷ ע"פ תענית ב, א: דתניא: לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם. איזו היא עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפלה.

⁶⁸ כ"ז היא שיטת הרמב"ם הלכות תפלה פ"א ה"ב, וז"ל: ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא, אלא חיוב מצוה זו כך הוא, שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום, ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשיע לו, כל אחד לפי כחו.

⁶⁹ וכ"כ בערוך השלחן סי' ק"ו ס"ז, לשיטת הרמב"ם: ממילא דאין חיובן אלא פעם אחת ביום ובאיזה נוסח שהוא.

⁷⁰ הרמב"ן, בהשגותיו לספר המצות לרמב"ם, מ"ע ה'.

⁷¹ על אף שתקנו בה אתה חוננתנו.

⁷² סי' ק"ו ס"א.

⁷³ ע"פ דברי אדה"ז הנ"ל.

⁷⁴ ח"ה עמ' תמ"ח.

שאול סילם

ב"ה

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ומכל מקום, אם רוצה האשה לקבל על עצמה להתפלל שלש תפלות שמונה עשרה בכל יום, הרשות בידה⁷⁵, מפני שתפלה, בקשת רחמים היא, ואמרו חז"ל⁷⁶: הלואי ויתפלל אדם כל היום כולו.

אשכנזים: המ"ב⁷⁷ פסק כשיטת הרמב"ן, וכתב עפ"ז שחייבו את הנשים בתפילת שחרית ומנחה⁷⁸ כמו אנשים, הואיל ותפלה היא בקשת רחמים, והוסיף המ"ב⁷⁹ כי הלכה כשיטה זו, כי כן דעת רוב הפוסקים. אך לדעה המובאת בערוך השלחן⁸⁰, וכן לדעת שו"ת משנה הלכות⁸¹, נשים חייבות כגברים בג' תפלות, שחרית מנחה וערבית. לאידך, גדולי ישראל רבים⁸² כתבו שאשה שעסוקה מאוד, יכולה להסתפק בתפלה אחת ביום, ודי לה אפילו בשבח, בקשה והודאה.

10. נפילת אפים - עלינו לשבח:

אחרי תפלת שמונה עשרה, אין בשחרית של חול, תפלה בה האשה מחויבת. עכ"ז מובא בספר הליכות ביתה⁸³, שהרבה נהגו לומר אשרי, למנצח ופסוקי ובא לציון (עד קדושה דסידרא - ואתה קדוש - לא כולל), ומנהג נכון הוא, וכן שם שנכון שגם הנשים יאמרו עלינו לשבח אחר התפלה, ושכן המנהג⁸⁴.

11. הלל, ערבית של שבת, מוסף של שבת, מוסף של ימים נוראים, נעילה:

הלל: כתב אדה"ז בהלכות פסח⁸⁵, שנשים פטורות מכל הלל.

⁷⁵ כ"ז ע"פ שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' י"ז, שכתב, למסקנה, לגבי אותה תפלה אחת: ומה טוב שתהיה זו תפלת שחרית, כולל ברכות השחר.

⁷⁶ מסכת ברכות כא, א.

⁷⁷ סי' ק"ו סק"ד.

⁷⁸ אבל לא ערבית, מאותה סיבה שהביא אדה"ז.

⁷⁹ ע"פ המ"א סק"ב.

⁸⁰ סי' ק"ו ס"ז, שכתב: והנה זהו ודאי דלרש"י, נשים חייבות בג' תפלות ביום כאנשים, שהרי לדידיה, אין חילוק בדרבנן בין זמן גרמא לאין זמן גרמא, וגם להתוס' כן הוא, ע"ש.

⁸¹ חו"א סי' ע"ה, בשם רבינו יונה באגרת התשובה שלו, אות ק"ס.

⁸² ע' פסקי תשובות ח"א סי' ק"ו עמ' ת"ת-ת"א בשם הנהגת אשתו של החפץ חיים, הנימוקי או"ח סי' מ"ז, והגרש"ז אויערבאך בהליכות שלמה פ"ב הערה ה'.

⁸³ סימן ז'.

⁸⁴ ע"ע בכ"ז בפסקי תשובות ח"א סי' ק"ו עמ' תת"ב.

⁸⁵ סי' תע"ט ס"ז.

רב קהילת חב"ד בגיליה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מה"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ערבית של שבת: לדעת המור וקציעה⁸⁶ והערוך השלחן⁸⁷, תפילת ערבית דשבת ויו"ט חובה⁸⁸. וכן הוא לדעת השערי תשובה⁸⁹ ע"פ הזהר. עפ"ז יוצא לכאורה שנשים חייבות בערבית של שבת⁹⁰.

מוסף של שבת, של ראש חודש ושל שלוש רגלים: נחלקו האחרונים⁹¹, והמנהג שיתפללו אותו.

מוסף של הימים הנוראים ונעילה: חייבות⁹².

12. תפלת תשלומין:

דין תשלומין בתפלה⁹³ נוהג גם באשה⁹⁴, ולכן אם שכחה להתפלל שחרית, **תתפלל מנחה שתיים**, דהיינו הראשונה מנחה והשניה לתשלומין, ואם שכחה להתפלל מנחה, **תתפלל ערבית שתיים**, הראשונה ערבית והשניה לתשלומין.

13. קידוש והבדלה:

קידוש:

ע"פ הגמרא בברכות⁹⁵, **אשה חייבת בקידוש מן התורה**, משום שאמר קרא: זכור ושמור - כל שישנו בשמירה⁹⁶ ישנו בזכירה. וכ"פ הטור⁹⁷, וכ"פ השו"ע⁹⁸, שהוסיף ע"פ דברי הכל בו, שמוציאות את האנשים, הואיל וחייבות מן התורה כמותם. וכן בשו"ע אדמו"ר⁹⁹, כתב: **וכיון שנשים חייבות בקידוש מן התורה כמו האנשים, יכולות להוציא את האנשים ידי חובתם; אך הוסיף שם: אלא שלכתחלה, אין להורות כן לשואל הלכה למעשה** (שלא יבואו

⁸⁶ מובא בשערי תשובה סי' רס"ח סק"ב.

⁸⁷ סי' תכ"ה ס"א.

⁸⁸ **כדי לקדש את השבת** (ערוך השלחן שם), והוא ע"פ הגמרא בברכות לג, ב לפיה **תיקנו חכמים קידוש בתפלה** ועל הכוס. וע' בספר שערי תפילה ומנהג ח"ב לגרמ"ש אשכנזי, סי' ח' עמ' 48, שכתב: כתב רבינו בשלחן ערוך (סי' רע"א ס"ב, ושם ריש ס"א) (מהרמב"ם) שמן התורה יוצא ידי חובת קידוש בהזכרת שבת **בתפלה**, שהרי מן התורה אין צריך אלא זכירה בדברים בלבד בלא יין, ולכן הקידוש על הכוס רק מדרבנן. אמנם רבינו לא ביאר היכן הוא (עיקר) נוסח קידוש בתפלה. ויש לומר שזהו המשפט הראשון: **אתה קדשת את יום השביעי לשמך, תכלית מעשה שמים וארץ, ועל זה חותם הברכה מקדש השבת**, ע"ש באריכות.

⁸⁹ שכתב, שם: לדברי התקונים דף כ' נראה דדוקא של חול רשות, וכן משמע בכמה לשונות בזהר ע"ש.
⁹⁰ כך דייק הפסקי תשובות עמ' תת"ג מדבריו. ונ"ל שיש לצרף לזה את שיטת המגן גבורים המובאת בהערות להלן, בהקשר לתפלת מוסף.

⁹¹ **הגאון רבי עקיבא איגר סובר שנשים פטורות** מתפלת מוסף, כי לא היו מביאות את מחצית השקל, שהוא עבור קרבנות הצבור; **וכן דעת הצ"ח** מכך שקרבן מוסף היא מ"ע שהזמן גרמא (ותפלה שאני, שהיא רחמי, משא"כ תפלת מוסף). לעומתם, **המגן גבורים סובר שחייבות**, וכמו שחייבות בקידוש היום דבר תורה, מטעם **דכל דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה**, וא"כ ה"ה בזה, דכל מה שנתקן בשביל קדושת שבת ויו"ט, פשיטא שגם מצוים ע"ז כמו אנשים. **במ"ב** סי' ק"ו סוסק"ד כתב: ותפלת מוספין, בצל"ח כתב דפטורות, אבל בספר מגן גבורים פסק דחייבות, עי"ש - לא הכריע.

⁹² **דהם בקשת רחמים** – שו"ת יביע אומר ח"ב או"ח סי' ו'.

⁹³ המבואר באו"ח סי' ק"ח.

⁹⁴ בספר הליכות ביתה לרב דוד אויערבאך, עמ' מ"ג. ושם בהערה שהדין מפורש **במחצית השקל** סי' רס"ג ס"ק י"ט **ובחיי אדם** הל' שבת כלל ה' סע' ט **ובמ"ב** סי' רס"ג ס"ק מ"ג, שכתבו דאם אין לאשה שהות להתפלל מנחה קודם הדלקת נרות שבת, או שכבר הדליקה קודם שהתפללה, **תתפלל ערבית שתיים**.

⁹⁵ כ, ב.

⁹⁶ רש"י ד"ה בשמירה: דלא תעשה מלאכה.

⁹⁷ בסי' רע"א.

⁹⁸ שם ס"ב.

⁹⁹ סי' רע"א ס"ו.

לזלזל (במצות). ובדומה כתב המ"ב¹⁰⁰: ומ"מ, יש להחמיר לכתחלה שלא תוציא אשה אנשים שאינם מבני ביתה, דזילא מלתא [א"ר ודה"ח].

הבדלה:

לעו"ז כתב הב"י¹⁰¹ שנחלקו רבותינו הראשונים לגבי הבדלה, ובשו"ע¹⁰² פסק: נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש¹⁰³, ויש מי שחולק¹⁰⁴. וכתב ע"ז הרמ"א: ע"כ לא יבדילו לעצמן¹⁰⁵, רק ישמעו הבדלה מן האנשים. יש לציין שלא פירש השו"ע, לדעה שנשים חייבות בהבדלה, אם החיוב מן התורה או מדרבנן. למעשה רוב האחרונים האשכנזים¹⁰⁶ דחו את פסק הרמ"א, וסוברים שאשה תבדיל לעצמה, כפי שאשה יכולה לברך על כל מ"ע שהזמן גרמא, דאורייתא או דרבנן. וה"ה לגבי הפוסקים הספרדים, מטעם אחר¹⁰⁷.

אדמו"ר הזקן הביא¹⁰⁸ ג' דעות לגבי חיוב ההבדלה:

1. דעה¹⁰⁹ לפיה חיוב ההבדלה מדאורייתא¹¹⁰. לשיטה זו הוא כותב: הרי גם הנשים חייבות בהבדלה מן התורה, כשם שחייבות בקידוש מן התורה, מפני שהוקש זכור לשמור ... וחייבות גם כן להבדיל בתפלה ועל הכוס, כתקנת חכמים שתקנו עליהן כמו שתקנו על האנשים, הואיל והן חייבות כמותם מן התורה בעיקר הבדלה.
2. דעה¹¹¹ לפיה חיוב ההבדלה מדרבנן, ומצות זכור מדאורייתא היא רק בכניסת שבת ולא ביציאתה, ולשיטה זו הנשים פטורות מהבדלה, ואע"פ שנשים חייבות גם בעיני שבת שהם מדברי סופרים, כאן שונה, כי – לשיטה זו – "הבדלה אינה ענין לשמירת השבת, אלא דבר בפני עצמו הוא שתקנו חכמים להבדיל בין קודש לחול, ומצאו להם סמך מן התורה, שנאמר¹¹²: ולהבדיל בין הקדש ובין החול.
3. דעה¹¹³ לפיה חיוב ההבדלה מדרבנן, אך ההבדלה היא מענין זכירת השבת וקדושתו, שמזכירין הבדל בין קדושתו לחול, ולפיכך הנשים חייבות בהם מדברי

¹⁰⁰ סק"ד.

¹⁰¹ סוף סי' רצ"ו.

¹⁰² סי' רצ"ו ס"ח.

¹⁰³ בב"י הביא את זה כדעת רבינו יונה. ויש להעיר שדעת הרמב"ם, שחיוב ההבדלה מדאורייתא, וז"ל ריש פכ"ט דהלכות שבת: מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר: זכור את יום השבת לקדשו. כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש. וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו. בכניסתו בקידוש היום, וביציאתו בהבדלה, ומגיד משנה כתב בדעת הרמב"ם שחיוב הבדלה מן התורה. והוא מפורש בספר המצות לרמב"ם מ"ע קנ"ה.

¹⁰⁴ בב"י כתב שהיא דעת הארחות חיים.

¹⁰⁵ גם זה בב"י בשם הארחות חיים.

¹⁰⁶ הב"ח, המ"א, אדה"ז, המ"ב ס"ק ל"ה, הקצור שלחן ערוך, הערוך השלחן ועוד, מהטעם המובא בפנים בדברי אדה"ז.

¹⁰⁷ דהרי כך סתם השו"ע, אך בשו"ת יחווה דעת ח"ד סי' כ"ז כתב שהטעם משום שלספרדים יש להורות בפשיטות כדעת הרמב"ם. וע' בבא"ח שנה שניה, פרשת ויצא, סע' כ"ב, שכתב: אף על גב דאיכא פלוגתא בענין ההבדלה בדין הנשים, ק"ל להלכה דהנשים יכולים להבדיל לעצמן, ולא עוד, אלא גם מי שהבדיל בבית הכנסת ויצא י"ח, יכול להבדיל להם, וכאשר העלה כן להלכה הגאון חיד"א ז"ל, וכן נוהגים פה עירנו בגדאד. מיהו נ"ל דאם האשה יודעת לברך, טוב שתברך ותבדיל לעצמה כו' ע"ש.

¹⁰⁸ סי' רצ"ו סי"ט.

¹⁰⁹ היא דעת הרמב"ם בהלכות שבת ריש פרק כ"ט ע"פ המגיד משנה, ובספר המצות, מ"ע קנ"ה.

¹¹⁰ לפי דעה זו דורשים: זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בין בכניסתו, בין ביציאתו (רמב"ם הלכות שבת שם; שו"ע אדמו"ר שם).

¹¹¹ היא דעת הארחות חיים המובאת בב"י, המובאת כיש מי שחולק בשו"ע.

¹¹² פרשת שמיני, ויקרא י' י'.

¹¹³ לפי הב"י היא דעת רבינו יונה, וכדעה זו סתם בשו"ע.

שאול סילם

ב"ה

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

סופרים, כמו שחייבות בכל הדברים שתקנו חכמים בגלל קדושת השבת, לפי שתקנו דבריהם כעין של תורה, שהנשים חייבות בזכור ושמור מן התורה כאנשים". והפטיר אדמו"ר הזקן **שכן עיקר**¹¹⁴.

אך למעשה, כותב אדה"ז **לחוש לדעה השניה** לפיה נשים פטורות, ויוצאים מכך כמה עניינים:

- לא יבדיל איש שכבר הבדיל, לנשים בלבד** (שמא הן פטורות ותהיה זו ברכה לבטלה), ויוכלו להבדיל רק אם יהיו שם גם גברים גדולים או קטנים.
- הנשים יוכלו (בכל זאת) להבדיל לעצמן**, כי הרי הן יכולות לברך על כל מ"ע (גם דרבנן) שהזמן גרמא, שמקיימות¹¹⁵.
- אין לאיש לצאת ידי חובתו בשמיעת הבדלה מאשה** (שמא הן פטורות), ועוד מהטעם שנתבאר לעיל גבי קידוש היום.

❖ כפי שצוין בהערות, דעת רוב הפוסקים האשכנזים כדעת אדה"ז, **ודעת הפוסקים הספרדים שאיש יוכל להבדיל לנשים**¹¹⁶ (וכן שאשה תוכל להבדיל לעצמה).

כאשר אשה מבדילה לעצמה, היא מבדילה כרגיל¹¹⁷, כולל ברכת האש¹¹⁸ והבשמים, וכן שותה **מן הכוס כרגיל**¹¹⁹.

¹¹⁴ והיינו כדעה האמצעית (שהנשים חייבות בהבדלה, אך לא מדאורייתא), ו(לכאורה) כפי שסתם השו"ע.

¹¹⁵ ובזה פסק אדה"ז כמו הב"ח והמ"א, ולא כפסק הרמ"א.

¹¹⁶ מפורש בבא"ח שם; וכן ביחווה דעת שם.

¹¹⁷ אגרות משה חושן משפט ח"ב, סי' מ"ז ס"ב.

¹¹⁸ כך מפורש **בקצות השלחן** סי' צ"ו, בדי השלחן ס"ק י"ב; בשו"ת יחווה דעת ח"ד סי' כ"ו.

¹¹⁹ **בשו"ע אדמו"ר** סי' רצ"ו ס"ו פסק; ואין צריך להטעים מכוס של הבדלה להשומעים כמו שצריך בכוס של קידוש, אלא המבדיל רגיל לשתותו כולו. ולא הזכיר שום מניעה שאשה תשתה מכוס של הבדלה. אך **המ"ב**, לעו"ז, כתב, שם בסק"ו: **נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה**, ורק לאחר מכן ציין: כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו ואינו משקה ממנו בני ביתו [מ"א], ונראה שהטעם: כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה, דכשישתה רק מלא לוגמיו, יש ספק ברכה אחרונה, וכמבואר לעיל סי' ר"י. וע' **בקצות השלחן** בשם השל"ה שמה שנהגו שלא לשתות מיין הבדלה, לפי שעץ הדעץ, גפן היה. נציין שאף לשיטת **המ"ב** שנשים לא שותות מכוס הבדלה, הרי כתב בסוף ס"ק ל"ה שכשמבדילה לעצמה, אזי תשתה מן הכוס.